VNS 13/2022 vp

Kaarlo Tuori

Lakivaliokunnalle

Lakivaliokunta on pyytänyt minulta lausuntoa valtioneuvoston selonteosta oikeudenhoidosta (VNS 13/2022). Esitän lausuntonani kunnioittaen seuraavaa.

Selonteon ansiona on se, että se kiinnittää huomiota erinäisiin oikeudenhoidon ongelmiin. Selonteon puutteena on, että ongelmiin ei juurikaan osoiteta konkreettisia ratkaisuja. Selonteko vilisee ”haaste”- ja ”haasteellisuus”-ilmaisuja, joista on viimeisen kahdenkymmenen – kahdenkymmenenviiden vuoden aikana tullut suomen kielemme syöpäkasvain. Usein nämä ilmaisut ovat vain tekosyy olla pohtimatta ongelman ratkaisua tai edes myöntää ongelmaa tai vaikeutta. Minusta olisi tärkeää, että lakivaliokunta kiinnittäisi vakavaa huomiota selonteon puutteisiin. Tällaisena selonteko tuskin pystyy täyttämään tehtäväänsä.

Oikeudenhoidon suurimpia ongelmia on oikeudenkäyntien viivästyminen, mistä Suomi on saanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta useita langettavia tuomioita. Joitakin korjaavia toimenpiteitä on tehty, mutta on ilmeistä, että ilman merkittäviä määrärahalisäyksiä oikeudenkäyntien lyhentäminen siten, kuin ihmisoikeusvelvoitteemme ja perustuslain oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat 21 §:n 1 momentti edellyttävät, on mahdotonta. Tämä tulisi selvästi todeta lakivaliokunnan mietinnössä.

Oikeudenkäyntien lyhentämiseksi ei tule turvautua keinoihin, jotka vaarantavat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin muiden vaatimusten toteuttamista. Tämä voi olla uhkana esimerkiksi automaattisen tietojenkäsittelyn ja erityisesti tekoälyn lisääntyvässä käyttöönotossa samoin kuin todistajien video-kuulustelussa tai muissa etäoikeudenkäyntien muodoissa. On ilmeistä, että paineita algoritmiperusteiseen päätöksentekoon on myös oikeudenhoidossa eikä vain hallinnossa, jossa sitä jo käytetään vero-, sosiaaliturva- ja pakolaisasioissa. Algoritmiperusteinen päätöksenteko vaarantaa niin hallinnossa kuin oikeudenhoidossakin oikeusvaltiollisten periaatteiden

perusteita. Olisin odottanut, että selonteossa tähän ongelmakokonaisuuteen olisi kiinnitetty vakavaa huomiota.

Yhtenä keinona lisätä oikeudenkäyntien joutuisuutta on käytetty muutoksenhaun mahdollisuuksien supistamista. Tässäkin ihmisoikeusvelvoitteemme ja kansallisen perustuslakimme säännös oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä asettavat omat rajoituksensa. Pidän kuitenkin oikeana kehityssuuntana, että myös korkeimmasta hallinto-oikeudesta tehdään korkeimman oikeuden tavoin selkeästi ennakkopäätöksiin keskittyvät tuomioistuin. Ylimpien tuomioistuimiemme tehtävänä ei ole huolehtia ainoastaan yksityisten oikeussubjektien oikeusturvasta vaan myös oikeudenkäytön yhtenäisyydestä. Samalla kun korkeimman hallinto-oikeuden luonnetta ennakkopäätöstuomioistuimena vahvistetaan, on kuitenkin huolehdittava riittävästä oikeusturvasta hallintoprosessin edeltävissä vaiheissa.

Ilmeisestikin korkeimman hallinto-oikeuden presidentin ansiokkaan puheenvuoron herättämänä selonteossa nostetaan esille myös oikeusvaltion vahvistamisen tavoite. Pidän tätä tärkeänä: olen voinut Euroopan neuvoston Venetsia-toimikunnan jäsenenä seurata, miten nopeasti oikeusvaltion perusteet saattavat murentua. Oikeusvaltiomme mahdolliset murtumakohdat on syytä kartoittaa, eikä tällöin tule sivuuttaa myöskään nykyisin olennaisesti perustuslakivaliokunnan varaan rakentuvaa perustuslakikontrollia. Lisäksi on pyrittävä ennakoimaan myös tulevia uhkia, joita kaiken todennäköisyyden mukaan tulee aiheutumaan algoritmiperusteisesta päätöksenteosta ja muusta digitalisaatioon liittyvästä kehityksestä, kuten esimerkiksi digitaalisten valvontamenetelmien jatkuvasta hienovaraistumisesta. Yksityisyyden suoja ja tietosuoja sen osana ovat myös oikeusvaltion ongelmia.

Otan esille vielä yhden kehityssuunnan, joka selonteossa jää liian vähälle huomiolle ja joka lähivuosina ja -vuosikymmeninä tulee vielä voimistumaan. Tarkoitan oikeudenhoidon eurooppalaistumista ja muuta kansainvälistymistä. Selonteossa ei esimerkiksi lainkaan keskustella siitä, mitä merkitsee, että tuomioistuimemme ovat osa paitsi kansallista myös EU-oikeuden ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen tuomioistuinjärjestelmää ja että myös horisontaalinen yhteistyö Euroopan kansallisten tuomioistuinten välillä on kasvamassa.

Helsingissä 19.1.2023

Kaarlo Tuori

Professori (emeritus)